

POVIJEST KAO PROSTOR genocid i migracije naroda

DAMIR ZORIĆ

Autor u prilogu iznosi temeljnu tvrdnju da je agresivni rat Srbije protiv Hrvatske identičan u svojem uzroku, posljedici i svrsi, koja proizlazi iz srbijanske koncepcije povijesti kao prostora. Poimanje vlastite povijesti kao vlastitoga prostora nužno vodi u osvajanje, genocid, etničko čišćenje i protjerivanje svih koji ne pripadaju takvoj koncepciji. Za ostvarenje takvog ratnog pothvata potreban je određen mehanizam zločina koji autor opisuje i obrazlaže u četiri bitne faze: kompresiju (ovladavanje), depresiju (mučenje), ekspanziju (protjerivanje) i restauraciju (uspostava novog poretka). Za moguće objašnjenje takvog mehanizma zločina navodi niz etnopsiholoških elemenata iz etnokonteksta agresora: začuđujuće količine brutalnosti i ubojstava u pučkom junačkom kodeksu agresora. Za moguće objašnjenje naoko nevjerojatne brzine u kojoj je tako velik broj ljudi odjednom iz mira prešao na brutalno ubijanje svojih najbližih susjeda, autor nudi još neistraživanu činjenicu iz etnopsihologije stočarskih balkanskih plemena: pastiri žive sa svojim stadom u idiličnoj pastoralni, a potom stado jednostavno pokolju. Stočarsko je pleme prisiljeno osvajati nove prostore, za razliku od ratarskih naroda (kakvi su većinom Hrvati) koji svoju zemlju doživljuju ne samo kao podlogu svoje proizvodnje nego i kao način života i, što je naročito važno, dio svojega povijesnog identiteta.

Skica za promišljanje teze o povijesti kao prostoru

Krajnje pojednostavljeno i ne bez opasnosti od promašaja ipak možemo ustvrditi – uobičajena je predodžba o povijesti kao o vremenskom tijeku događaja koji se odvijaju i smjenjuju u protjecanju vremena. Uljuđenom svijetu ideja povijesti je prisposobiva slici o rastu (ili mijeni) kultura u vremenu. Vrijeme je bitna odrednica i obilježje povijesnih događanja. Smješten u takvu povijesnom

okružju, čovjek baštini i dograđuje svoju ideju i smisao postojanja u povijesnom nizu koji smjera budućnosti. Takav pristup nužno nas vodi do ideje o sveobuhvatnom poimanju vremena. Vrijeme je – u konačnici – civilizacija.

Napadački i osvajački srbijanski rat protiv Hrvatske doživio je i doživljava raznolike, manje ili više obuhvatne raščelambe i tumačenja. Od traženja uzroka i njihova pojašnjavanja, statističkih obrazloženja i pojašnjenja, tehničkih odrednica rata, ljudskih žrtava i materijalnih stradanja do moralnih prosudbi i priziva ljudske savjesti pred fenomenom bezdušnoga uništavanja i zla – što sve nije rečeno i napisano o ovome ratu? Postoji li itko koga ovaj rat nije taknuo, na ovaj ili onaj način, manje ili više bolno i tragično? Ali on i dalje traje nesmanjenom žestinom a mi, čini se, nismo u stanju objasniti i u potpunosti prisposobiti uzrok(e), činjenice, posljedice i svrhu srpskoga rata protiv Hrvatske.

Povijesno utemeljenje agresivnog modela

Pokušajmo stoga s tezom da je, za razliku od maloprije izložene ideje o povijesti koju baštini i Hrvatska, povijest Srbije, onakva kako je baštine protagonisti ove agresije, stvarana, baštinjena i doživljava se kao povijest koja se razvija u prostor.

Shematski izraženo:

Hrvatska povijest je civilizacija – onakva kakva se stvara i baštini u vremenu, a srbijanska povijest je prostor – onaj koji se osvoji i pretvara u svoj.

Za potvrdu ovoj tezi dovoljan je samo kratak tečaj srbijanske povijesti, s jedne, i pogled na mapu Hrvatske, s druge strane.

Srbijansko povijesno posezanje u prostor, u najkraćim crtama prikazano, zapravo je okosnica srbijanske povijesti: Kosovski boj, seoba Crnojevića i etničko zaposjedanje Vojvodine, balkanski ratovi i vojničko otimanje bugarskih i albanskih prostora, razdoblje Jugoslavije i dominacija europskim jugoistokom, rat protiv Hrvatske i zaposjedanje Bosne i dijelova Hrvatske. Čak je naziv novostvorene, tobož najzapadnije srpske države na području Hrvatske, što bi trebao biti povijesni čin, obilježen pojmom koji je krajnje – prostor. Toj samozvanoj nazovi državi dano je ime – Krajina.

Moglo bi se, međutim, i u našoj povijesnoj baštini naći obilje prostornih odrednica. Ali ono što im je, gotovo bez iznimke, svima zajedničko, sabrano je i izraženo u našoj himni: hrvatski je prostor integriran u duhovni okoliš hrvatskih ljudi. Naš je čovjek sjedinjen s duhovnom dimenzijom svojega prostora, koji je "Lijepa naša", zemlja koja je lijepa i naša zbog ljudi i njihove kulture koja daje vrijednost i prostoru u kojemu žive. Hrvati svoj prostor doživljavaju kao povijest, Srbi pak svoju povijest doživljavaju kao prostor. Logičan ishod u ovakvom susjedstvu jest da Srbija napada u prostoru, stvarajući tako svoju povijest, dok Hrvatska brani svoju povijest, nastojeći štititi svoj prostor. Prihvatimo li takvo tumačenje i argumentaciju, svjesni činjenice da je riječ o propitkivanju teze koja zahtijeva mnogostruko više istraživanja i obrazlaganja, ipak ćemo lakše pojmiti tu nevjerojatnu lakoću zločina koji iza sebe ostavlja nezamislivu pustoš:

agresor briše pred sobom sve – i ljude i spomenike, i povijesno i etničko, grabeći i uzimajući sve što mu se nađe pod rukom. Da bi rasla jedna povijest, ratni Moloh mora pojesti sve što je živjelo na prostoru na koji se okomljuje. U protivnom, prostor nije moguć, ne može postati poviješću. Budući da su čovjek i njegova baština neodvojiv dio povijesnog bića, on, zajedno sa svojom poviješću postaje nepoželjan, opterećujuća smetnja, i zato mora biti izbrisan, spaljen i uništen. Samo tako prostor može biti opoviješćen. U takvu opoviješćenju prostora neizbježan je genocid, baštinocid, ekocid. Etničko čišćenje, kako je danas popularno zvati tu strašnu rabotu srbijanskih osvajača, zapravo je samo logičan slijed jedne povijesti. Nema okupacije ljudi i njihovih država. Ljudi se protjeruju, države ruše, uzima se samo prostor.

Način djelovanja agresivnog modela

Tako življena i doživljavana povijest kao prvi i temeljni postupak u svojem ostvarenju ima genocid i migraciju. Prostor europskog jugoistoka, iako nije iznimka, obilježen je genocidom i migracijama. Točnije, pojam migracije, u odnosu na stvarnost, lirska je pjesmica. Riječ je o progonima i bježanju, spašavanju života. Da bi se u jednom ratnom naletu zbrisali čitavi etnosi, svi tragovi njihove povijesne nazočnosti na određenom prostoru, mora se dakako, posjedovati učinkovit način i sredstva. Konstrukcija tog stroja za ubijanje i progon i način njegova djelovanja može se ukratko predstaviti slijedećom skicom. Stroj za ubijanje i progon djeluje u četiri faze – kompresija (pritisci, demonstracija sile, prijetnje, dezinformacije, zbunjivanje, odsijecanje iz komunikacijskog sustava), depresija (zbijanje ljudi na što je moguće uže područje, svođenje na maksimalnu ovisnost kontrolirajući opskrbu energentima, vodom, prometom, poslom) te ekspanzija (raspršivanje ljudi, raznošenje njihovih tragova, razdvajanje obitelji, onemogućavanje bilo kakvog budućeg sjedinjenja zajednice). Četvrta, finalna, faza je restauracija prostora, koja podrazumijeva uspostavu novih ljudskih, upravnih i svih drugih struktura kojima je isključiva zadaća uspostava privida o kontinuitetu. Dakako, takva strategija genocida podrazumijeva i čitav niz mehanizama bez kojih se takvi zahvati mega-zločina ne mogu izvršiti. Prije svega je rat glasinama, jeftinim ali užasno učinkovitim oružjem. Najprije je potrebna mobilizacija vlastitoga ljudstva. Nevjerojatno je do koje mjere su pojedine "vijesti" o progonima i stradanjima Srba u Hrvatskoj podudarne s modelima iz srpskih epskih junačkih priča i pjesama. Širitelji straha među svojima jednostavno su posegli u bukvaru svojega epsko-junačkoga pjevanja, lansirajući svoju povijest (opet) u neki od poželjnih prostora. Tako su se krvave povijesne dogodovštine Marka Kraljevića (koji je, kako kažu mnoge srpske pjesme, u ljutnji zbog povrijeđenoga ponosa izmasakrirao nebrojene djevojke na izvorima, bunarima i livadama) vrlo često na stranicama srbijanskoga tiska "događale", kako se pred početak rata govorilo, na prostorima srpskog naroda u Hrvatskoj. Europski su folkloristi još početkom ovoga stoljeća primijetili kako toliko brutalnosti i krvi nije moguće naći u drugim pučkim pjesmama i umotvorinama, koliko u srpskim. U tome su im jedini takmac bili Rusi. Je li to slučajno? Ratni je stroj, dakako, morao

ovladati i medijskim sustavom, ne samo da bi svojim prenosio svoje vijesti nego da bi, kad ustreba, i onima koji su nepoželjni, poslao poruke o tome što ih čeka ako na vrijeme ne odu sami. Sjetimo se kako je beogradska TV prikazivala masakre s Banije, ulična klanja u Bijeljini, izmasakrirane u redu za vodu u Sarajevu. Doduše, govorili su – mi to nismo, ali suviše brutalnosti i krvi bio je jasan znak i poruka nepoželjnim o njihovoj mogućoj sudbini koju će izbjeći samo tako da odu. Očekivan je i određen drugi odgovor, a ne samo paničan bijeg. Riječ je bila o brutalnom izazivanju na borbu, kojom nadmoćniji izazivač može legitimirati svoju pobjedu. Iščekivala se i određena logika rata – odgovor druge strane koji će se na diplomatskom području i u međunarodnoj javnosti iskoristiti. Dok se žrtve snađu, onaj tko vlada međunarodnim kanalima već ih je predstavio svijetu kao ubojice. Završna konstrukcija svodila se na dvostruku korist jednoga rezultata: očišćen i nadziran prostor za sebe, opterećen, izbezumljen i okrivljen protivnik. Protjerivanje sa zauzetih prostora nema za svrhu samo čišćenje osvojenoga, nego i iscrpljivanje onih koji su progonjeni. Primanje stotina tisuća protjeranih može biti razorniji teret od mnogih oružanih ofenziva. Tamo gdje ne dosežu granate, dolaze protjerani. Zauzimanje pojedinih područja u Hrvatskoj i Bosni bilo je motivirano i vremenski tempirano upravo gospodarskom logikom. Najprije su otjerani oni koji su mogli predstavljati opterećenje u potrošnji hrane (gradsko stanovništvo zaposleno u industriji). Ako ih protivnik mora hraniti i uzdržavati, dvostruko je opterećen. Seljaci su izgonjeni tek kada bi priveli kraju svoje poslove na proizvodnji hrane. Tamo pak gdje je poljoprivredno zemljište bilo u "kolektivnom vlasništvu", npr. u Baranji, odmah se prilazilo zauzimanju i protjerivanju. Pozornije praćenje pojedinih masovnih zauzeća i izгона, gledano s aspekta proizvodne strukture stanovništva, daje nam pravo na ovakav zaključak.

Pozadina mehanizma zločina

Ne može se reći da je čitav osvajački rat bio tako mehanički precizno vođen. Najvećim svojim dijelom, ovaj rat protiv Hrvatske nekontroliran je izljev zločina i zla. Ali mehanizam ratnoga plana jasno se nazire. Genocid i progon (migracija) bitne su poluge u njegovu ostvarenju. U ostvarivanju je bilo nužno zaposliti fanatizirano ljudstvo, nahranjeno samosažaljenjem o vlastitoj mizernoj sudbini. Svako ozbiljno promišljanje razloga agresije morat će uzimati u obzir i narav pravoslavlja. Riječ je o državnoj crkvi koja, tamo gdje se nastanjuje, predstavlja državu i državno. Za razliku od katoličkoga misionara, koji nastoji širiti duh opće Crkve, pravoslavni misionar širi državu. Osvajanjem prostora za svoju crkvu, pravoslavlje, zapravo, širi prostor svoje države. Poznata je odlučujuća uloga ruskoga pravoslavlja u osvajanju Sibirijske Rusije. Iznimno značajno može biti i pravoslavljem pothranjivano srednjovjekovno praznovjerje o grobu kao međi. Gdje su srpski grobovi, tamo je Srbija, kažu srpski osvajači. Riječ je, zapravo, o drevnom prežitku primitivnih praznovjerja, koja su po Srbiji živa do današnjih dana. Suvremena je etnologija zabilježila slučajeve u kojima su još donedavna

po Srbiji obiteljski sporovi oko međa rješavani tako da bi na sporno područje bio ukapan prvi pokojnik iz obitelji u sporu. Sve to uz asistenciju pravoslavnih svećenika. Takvo običajno pravo (vjerovanje) prihvaćao je i sud. U takvom mišaoenom sklopu nije nemoguće, dapače vrlo je lako da se čak stvarno povjeruje da je tuđe – vlastito. Kada bi se razmatrala etnopsihološka pozadina protagonista ratnih klanja i protjerivanja ljudi iz njihova zavičaja i domovine, svakako bi trebalo uzeti u obzir i, nazovimo je tako, vlašku komponentu. Dinarsko je područje područje stočarskih plemena koja su stotinama i tisućama godina, ratujući jedni s drugima, tražili pašnjake za svoja stada. Ratar ne osvaja, on svoju zemlju nasljeđuje od oca i ljubomorno je čuva, ne samo kao osnovu svojega privređivanja, nego i kao dio svojega identiteta. To je ono o čemu pjevamo u svojoj himni. Ali balkanski stočar otima novi pašnjak, ne mareći puno za onaj koji je njegova stoka već ispasla. Može li etnopsihologija dati odgovor na činjenicu da je pastir tako prislan sa svojim stadom da s njim dijeli sudbinu i nedaće planinskoga života, da svako svoje grlo, koliko god da ih ima, naziva po vlastitu imenu, a da ga, kad za to dođe vrijeme, jednostavno i bez milosti – zakolje? Sjetimo se samo silnoga čuđenja koje su iskazivale prve skupine hrvatskih prognanika, koje je više od masakra i progona začuđivala činjenica da su do jučer mirno i u prijateljstvu živjeli sa svojim susjedima koji su ih odjednom napali i, koga su uhvatili, izmasakrirali. U tom poslu teško mogu sudjelovati samosvjesne osobe, udomljene u europskom kulturnom ozračju. Zar nije, upravo zato, Srbija rodonačelnik "novokomponovane kulture" koja se, u biti, temeljila na – antimoralu. Kada bi nam dostojanstvo i prigoda dopuštale iznijeti nekoliko primjera! No, dovoljno je samo podsjetiti na ono što je i nas svakodnevno zapljuskivalo iz jugoslavenskog medijskog prostora, koliko je u tim "novokomponovanim" pjesmama za masovnu uporabu bilo preljuba, pijanki, obračuna, osvete povrijedjenih veličina. Zar bez posljedica? Svakako ne. Suviše su brutalne i bolne da bismo ih ikada više mogli previdjeti ili zaboraviti. Ali ono što, kao temeljno, moramo znati jest: u agresorskom ratu protiv Hrvatske uzroci, posljedice i svrha su jedno i isto – povijest kao prostor.

SUMMARY
HISTORY AS A SPACE
Genocide and migrations of people

The author explains in the paper his basic idea that the cause, consequence and aim of the aggressive war of Serbia against Croatia are identical and emerge out of Serbian conception of history. Conception of the history as of a space necessarily leads to conquest, genocide, ethnic cleansing and expelling of all those who do not belong to such a concept. In this search for conquest perhaps the decisive role plays the conquering nature of the orthodox missionary. (The example of the conquest of Siberia by Russia.) The orthodox church is an essen-

tial part of the orthodox state, being perceived as the celestial state and as such stately owned and governed. Among the orthodox also different primitive beliefs which link together the heavenly concept of the victim and the territorial confines of the state are preserved, like for instance: there where our tomb is, our state is too. The realisation of such a statehood concept is not possible in coexistence with another statehood concept if they endeavour and try to protect their own identity. Aggressive war from one side and defensive from another is unavoidable. To destroy historical principle and to establish new one, territorial principle – that is the aim of aggression. To realise that the aggressor have not only to kill or expel the people but to destroy the traces of their culture and to burn their land. In the such aggression a certain mechanism of crimes is necessary to be applied, which is described and explained by the author in four essential phases: compression (taking over), depression (torturing), expansion (expulsion) and restoration (establishment of new order). For possible explanation of such mechanism of crimes author cites a sequence of ethnopsychological elements out of ethno context of the aggressor: brutality and murders in astonishing quantities in the folk heroic codex of the aggressor. For the seemingly incredible velocity by which such a large number of people suddenly out of peace engages in brutal killing of their closest neighbours, the author offers as explanation a still unexplored fact from ethnopsychology of the cattle-raising balcanic people: the shepherds live in idyllic pastures with their flock and then simply slaughter it. A cattle-raising tribe is forced to conquer new space as opposed to agricultural people (like are the majority of Croats) which perceive their land not only as the basis for their production, but also as a way of life, and, what is especially important, as a part of their historical identity and not vice versa.